

KÖRÖSSY LÁSZLÓ

Könyv a közösségért

ABSZTRAKT

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia jóváhagyásával, a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat gondozásában a világon elsőként Magyarországon jelent meg a teljes Biblia (Ó- és Újszövetség) cigány (lovári) nyelvű fordítása, amelyet 2008 karácsonyán mutattak be a nagyközönség számára.

Az alábbi írásban a fordítás – kulturális adottságokból eredő – nehézségeiről és szépirodalmi igényű megoldásairól, a lovári Bibliának a hazai cigányság körében kialakult használatáról, egyúttal a Magyar Katolikus Egyház romapasztorációjának jelentőségéről, valamint 21. századi kihívásairól szólunk, elsősorban hazai cigány származású szakemberek, illetve a Magyarországon élő cigány népesség lelki-szellemi felemelkedése iránt elkötelezett egyházi emberek meglátásai alapján.

KULCSSZAVAK: lovári nyelvű Biblia, műfordítás, közösségteremtő hit, cigánypasztoráció

A világon elsőként hazánkban jelent meg a teljes Biblia (Ó- és Újszövetség) cigány (lovári) fordítása. Az ezredforduló után néhány évvel, 2008 karácsonyára kiadott mű a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat gondozásában készült el Jézus születése ünnepéhez méltó, időtálló ajándékként a magyarországi és más országokban élő cigány népcsoportok számára.

Tarjányi Béla szentírástudós, a kiadvány egyházi cenzora (a szöveget felülvizsgáló biblikus szakember), a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat tavaly ősszel elhunyt alapító vezetője így nyilatkozott a cigány fordítás jelentőségéről az *Új Köznevelés* című folyóirat 2014. évi 7. számában: „...tudjuk, hogy a könyvnyomtatás megjelenésével, amikor a Bibliát lefordították nemzeti nyelvekre – gondolok itt Luther Márton vagy Károli Gáspár munkájára –, a fordítások nemcsak a vallást, hanem a nemzeteket is szolgálták. A Biblia szövegét anyanyelven olvasva az emberek megtanultak szebben beszélni, gyarapodott a szókincsük, a gondolkodásuk élesedett. Tehát az irodalmi nyelv megszületése a legtöbb nemzetnél nem független a bibliafordítások megjelenésétől és el-

terjedésétől... a (cigány) fordítás, akárcsak a többi nép nyelvére történő bibliafordítás, valójában nyelvújítás volt, mivel új szavakat kellett használni.”

A cigány Biblia a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia jóváhagyásával jelent meg. Erdő Péter bíboros, prímás esztergom–budapesti érsek előszavában azt írja, ez a fordítás „régí hiányt pótol, és azt kívánja segíteni, hogy Krisztus közösségében mindenki egyaránt otthon érezze magát”.

A harmadik évezred elején a katolikus egyház egyre intenzívebben keresi azokat a módszereket, amelyekkel hatékonyan tudja hirdetni Isten örömhírét (evangéliumát) a cigányoknak. (*Öröndetes új fejlemény e téren, hogy idén tavasszal megjelent A Mennyei Atya szeret minket című, első osztályosoknak szóló, népszerű hazai hittankönyv lovári fordítása, kétnyelvű kiadásban – a szerk.*) Az egyház eltökéltségét egyebek mellett a cigány népesség világviszonylatban is jelentős 10-15 milliós létszáma indokolja. Magyarországon a legújabb szakértői becslés a Debreceni Egyetem vezetésével zajlott 2010 és 2013 között, s ennek eredménye szerint a vizsgált időszakban 876 ezer roma élt Magyarországon (lásd erről bővebben Lajtai Máttyás, a KSH szakstatistikusa *Nemzetiségi viszonyok és a statisztikai adatgyűjtés Magyarországon* címmel közreadott írását a *Statisztikai Szemlében*, közzététel: 2020. június 4.).

Mielőtt a szóban forgó szentírásfordítás hitéleti, egyházi beágyazottságáról szólnánk, és a fordítói munka részleteit ismertetnénk, fontosnak tartjuk, hogy két megjegyzést tegyünk, amelyek rávilágítanak a mű létrejöttének nehézségeire, s egyúttal alkalmat adnak a kiadvány jelentőségének elmélyítésére is.

Első megállapításunk a témában jártas szakemberek számára ismert és alapvető: nem beszélhetünk egységes cigány kultúráról. A világon számos cigány néptörzs él, más és más szokásrendszerrel, hitvilággal. A hazánkban számontartott cigány népességre is igaz ez a megállapítás: a törzseket leggyakrabban az általuk végzett foglalkozással, tevékenységekkel jellemzik, az életmódjuk is változatos. Szakmai tanulmányok ismertek e törzsek jellemzéséről, felosztásáról, könyvajánlónkban ezekre nem térünk ki.

A kulturális változatosság ténye már önmagában is mutatja, hogy egy olyan alapvető munka, mint a cigány Biblia létrehozása igen nagy körütekintést igényel.

Második megállapításunk az előzőhöz kapcsolódik, abból következik. Egy adott kultúrát a hagyományai és azokon belül a nyelve határoz meg: az utóbbi tény lényeges a mi szempontunkból, hiszen az említett törzsek nyelvi dialektusok szerint is elkülönülnek. Nem létezik egységes cigány nyelv.

Az említett bibliafordítás nyelve azért lett a lovári, mert a Cigány Világkongresszus 1981-ben Göttingenben ezt a nyelvjárást jelölte ki mint a világ cigányságának irodalmi nyelvét, mivel ezen a nyelven született a legtöbb cigány nyelvű irodalmi alkotás. Lovári cigány nyelven Magyarországon akkreditált nyelvvizsgát is lehet tenni.

A lovári cigány nyelvet beszélő értelmiségiek publikációkkal és fordításokkal erősítették ennek a dialektusnak a jelentőségét. A hazai szerzők között találhatjuk Choli Daróczi Józsefet, Nagy Gusztávot és Lakatos Szilviát. S ezen a ponton kell megemlíte-

nünk Vesho-Farkas Zoltánt, akinek nyolc éven át tartó, rendkívüli jelentőségű műfordítói munkája eredményeként készült el a teljes Biblia cigány fordítása. A szöveget Ruva Pál Sándor író és fordító lektorálta.

Vesho-Farkas Zoltán korábban már lefordította lovári nyelvre többek között Shakespeare *Hamletjét*, Euripidész *Médeáját*, illetve Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című kisregényét. Magyarul három verseskötete jelent meg. Ruva Pál Sándor a Cigány Írószövetség és Nemzeti (köz)Művelődési Társaság alapító elnöke.

A fordítói munka néhány részletére még visszatérünk. Most azonban éppen a nyelvi megfontolásokhoz kapcsolódva térünk rá a cigány Biblia létrejöttének egyházi, hitéleti vonatkozásaira.

A katolikus egyház számára a küldetéséből eredően fontos a cigányság megszólítása, lelki gondozása, hiszen az egyháznak kétezer éve Krisztustól kapott elsődleges feladata minden nép evangelizációja, köztük a menekülteké és a vándoroké is. Ez utóbbi a feladata a Vatikánban a Menekültek és Vándorok Pasztorációja Pápai Tanácsának, amely ötödik világkongresszusát a cigánypasztoráció témájában rendezte meg 2003. június 30. és július 7. között, első ízben Rómán kívül, Magyarországon. A kongresszus is szembesült a cigány nyelvjárások sokféleségének problémájával, ugyanakkor szorgalmazta a cigány Biblia létrejöttét.

Tarjányi Béla a magyarországi kiadással kapcsolatban kifejtette, hogy a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat olyan megoldást választott, amely napjainkban már szokatlan: egy fordító fordít, egy lektor lektorál, és egy szakember ellenőrzi a szöveget. Egyúttal felhívta a figyelmet, hogy azok a fordítások, amelyeket hajdan, az első európai fordítások hőskorában egy-egy ember készített (például Luther, Károli, Káldi), jó és időtálló fordításoknak bizonyultak, s az adott Biblia szövege formálta, teremtette, egységesítette a nyelvet.

A lovári fordításnak köszönhetően az addig harmincháromezer szóból álló nyelv szókincse több száz kifejezéssel bővült, főként a hindi, germán és latin szóösszetételeknek, szóképzésnek köszönhetően. A munka során többek közt a cigány gyűjtőszavakat, fogalompárosításokat kellett pontosítani, mivel e nyelv sok esetben csak körülírja a mondanivalót. (*A cigány Biblia utolsó lapjain terjedelmes szótár segíti a kifejezések megértését – a szerk.*)

Vesho-Farkas Zoltán a kiadáshoz kapcsolódó sajtótájékoztatón a következőket mondta fordítói munkájáról: „A cigány nyelv az indogermán, indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik, legközelebb áll hozzá a hindi. Ezért sok esetben a hindi nyelvből kerestem a szótöveket, ezekhez illesztettem a cigány ragot, illetve képzőt, és így hoztam létre új szavakat, kifejezéseket. A mai cigány nyelvben sok gondolatot, fogalmat körülírással fejeznek ki, mert nincs rá konkrét szó, kifejezés. Ezeket a körülírásokat próbáltam eltüntetni, kiirtani a nyelvből, s arra törekedtem, hogy konkrét kifejezéseket használjak, hogy valóban irodalmi legyen a nyelv. Ezenkívül használtam nemzetközi kifejezéseket, olyan közismert idegen szavakat, amelyeket minden nyelv használ. Végül pedig gyakran megtartottam

az eredeti teológiai kifejezéseket, mint például a példabeszédek esetében a parabola szót, a dicsőítő éneknél a doxológiát, a teremtés, teremteni esetében a genezis szó tövét. Ez azért is fontos, hogy univerzálissá váljék a nyelv, és a világon minden cigány ember megértse a Szentírást.” Vesho-Farkas Zoltán tehát valóságos nyelvújítói munkát végzett. Mint megvallotta, az sarkallta, hogy „nincs a világon olyan 10-15 milliós népcsoport, amelynek a nyelvére ne fordították volna le az Ó- és Újtestamentumot”.

A költő-műfordító azt is megfogalmazta, hogy „a lovári Biblia mérföldkő a cigányság történetében, alapkőve mindannak az irodalmi alkotásnak, amely ezt követően lovári nyelven születik meg”.

Vesho-Farkas Zoltán szerint a cigányság számára nagyon fontos, hogy ezután az anyanyelvén olvashatja a Szentírást, Isten így ezen keresztül szólítja meg őket.

„A cigányság sorsa mindig viszontagságos volt, rengeteg nehézséggel küszködik napjainkban is. S most ez a hányatott sorsú nép lelki kapaszkodót kap” – mondta a sajtótájékoztatón a fordító, s azt is hangsúlyozta, hogy e mű „óriási ajándék más nemzetiségűek számára is. A hiten belül ezáltal megszűnhetnek a nemzetiségek közötti különbségek, egy lélekke egyesülhetnek cigányok és nem cigányok.”

A kiadás előszavában Erdő Péter bíboros hasonló gondolatokat fogalmazott meg, amikor leszögezte: „Jézus tanítása, kereszthalála, feltámadása, egész megváltó műve közösséget is teremt. Egyetlen családdá, egyetlen néppé teszi azokat, akik hisznek benne, és követői lesznek. Ez a közösség az egyház.”

Távlatos gondolatok ezek a fordító és a főpásztor részéről is a hit közösséget teremtő erejéről, mi azonban a továbbiakban a lovári nyelvű Bibliának a hitéleti gyakorlatban való alkalmazásáról szeretnénk röviden szólni.

Ezen a téren reménykeltő tényeket közöl a cigány származású Balogh Győző János görögkatolikus pap, aki a lovári Biblia megjelenése utáni nyolc esztendő eredményeit is számításba véve PhD-értekezésében (*A Magyar Görögkatolikus Egyház cigányok között végzett missziója 1937–2016 között*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Hittudományi Doktori Iskola) azt írta, hogy a cigány közösségeknek Máriapócson évente sorra kerülő búcsúján, Szent Kereszt ünnepén a szóban forgó „fordításnak köszönhetően cigány nyelven olvassák fel a híveknek az apostoli szakaszt, valamint az evangéliumot a jelenlévők nagy öröme és büszkeségére”.

A Szentírás használata „alkalmat adhat arra, hogy a cigánypasztoráció során az egyházzal találkozó cigányok lelkét megérintsük. Érdemes liturgikus keretbe ágyazni a Biblia tanulmányozását, vagy legalább templomhoz kötni, hiszen a szent szövegek mellett maga a liturgikus tér, freskók, ikonok, színes dallamvilág [...] istenélményt tudnak adni” – írta dolgozatában a lelkipásztor.

Ugyanebben az értekezésben arról is olvashatunk, hogy „míg a cigány népességben a legfiatalabb korosztályok a legnépesebbek, addig a magyar összlakosság fiatalabb korosztályai egyre kisebb létszámúak. Ennek következtében a cigány népesség a fiatalabb. A jövőben várható, hogy a cigányság arányszáma az össznépeesség körében egyre gyors

sabban növekszik”. Ez utóbbi, szociológiai témájú kijelentés megkerülhetetlenül összekapcsolódik azzal, amire Vesho-Farkas Zoltán is utalt fent említett nyilatkozatában, amikor a cigányságról mint olyan népcsoportról beszélt, amely rengeteg nehézséggel küszködik napjainkban is.

Beszédes tény, hogy 2021. szeptember 9-én, a Budapesten megrendezett 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus cigányokkal kiemelten foglalkozó napján a budapest-kőbányai Szent László-templomban Székely János püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Cigánypasztorációs Bizottságának vezetője Mária oltalmába ajánlotta a magyarországi cigányságot. „Ma, amikor a nyomor, a szenvedélybetegségek, a hit és az ősi értékek elvesztése nagyon sok cigány családot és fiatalt fenyeget, időszerűbb, mint valaha, hogy Istenhez és a Szűzanyához forduljunk segítségért” – indokolta meg a felajánlást a püspök, aki számos fórumon szorgalmazza a cigányság önazonosságának megerősítését is.

A cigány családok számára „jelenlegi nehéz helyzetükből a legfontosabb kivezető út a tanulás, a munka és a hit útja”.

Balogh Győző János már idézett doktori értekezésében így foglalja össze a tennivalókat a súlyosbodó nehézségeket tapasztalva: a cigány kisebbség, a cigány családok számára „jelenlegi nehéz helyzetükből a legfontosabb kivezető út a tanulás, a munka és a hit útja”.

Mindebből következik, hogy napjainkban a magyarországi cigányság pasztorációja sürgetőbb, mint valaha, az egyháznak utat kell találnia ehhez a népcsoporthoz, amelynek szüksége van az evangéliumra, Jézus Krisztusra. Ehhez pedig mi más lehetne hatékonyabb eszköz, mint a cigány (lovári) Biblia. Ne feledjük a Bibliát latinra fordító egyházatyának, Szent Jeromosnak a II. vatikáni zsinat idevonatkozó dokumentumában (*Dei verbum*) idézett maximáját: „A Szentírás nem ismerése ugyanis Krisztus nem ismerése.”

(Biblia, Dulmutano thaj Nyevoteshtamenticko Suntoiskiripe, Ó- és Újszövetségi Szentírás, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2008)

Book for the community

ABSTRACT

With the approval of the Hungarian Catholic Bishops' Conference, the St. Jerome Catholic Bible Society has published the first ever Hungarian translation of the entire Bible (Old and New Testament) in the Gypsy (Lovari) language, which was presented to the public on Christmas 2008. In the following article, we will discuss the difficulties of translation stemming from cultural factors, the literary solutions, the use of the Lovarian Bible among the Hungarian Roma, the significance of the Hungarian Catholic Church's pastoral care of the Roma, and the challenges of the 21st century, based primarily on the insights of native experts with Roma origin and churchmen committed to the spiritual and intellectual development of the Roma population in Hungary.

KEYWORDS: lovarian Bible, literary translation, community-building faith, pastoral care for Gypsies

KÖRÖSSY LÁSZLÓ | Az Új Ember című katolikus hetilap szerkesztő-újságíró munkatársa